

INGLIZ VA O'ZBEK QAHRAMONLIK EPOSALARIDA PAREMIOLOGIK BIRLIKLARNING QO'LLANILISHI

Po'latov B.Y.¹

Annotatsiya:

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek qahramonlik eposlarida paremiologik birliklarning qo'llanilishi tahlil qilinadi. Qahramonlik eposlari har bir xalqning madaniy merosi bo'lib, ularda xalqning axloqiy va ma'naviy qadriyatlari, dunyoqarashi aks etadi. Ingliz eposlari – “Beowulf”, Qirol Artur afsonalari, “Robin Hood” hamda o'zbek eposlari – “Alpomish”, “Go'ro'g'li” kabi dostonlarda maqollar, matallar va hikmatli iboralar qahramonlarning xarakterini ochib berish, asarning asosiy g'oyalarini mustahkamlash va didaktik ma'no yuklash uchun ishlatiladi. Maqolada ushbu paremiologik birliklarning o'xshash va farqli jihatlari hamda ularning har ikki milliy adabiyotdagi badiiy-estetik ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: qahramonlik eposi, doston, maqol, hikmat, Alpomish, Beowulf, matallar.

KIRISH

Qahramonlik eposlari ilk bor og'zaki adabiyotda vujudga kelgan bo'lib, ularda turli xalqlarning va davlatlarning paydo bo'lish jarayonlari, qabila va millatlar o'rtasidagi kurash jarayonlari, Vatan himoyasi yo'lida kurashgan qahramonlarning jasoratlari o'z aksini topgan. Bunday dostonlarda xalqlarning milliy madaniyati, urf-odatlar va an'alarini tasvirlash muhim o'rin tutadi. Har bir xalqning madaniy merosi uning og'zaki ijodi, xususan, qahramonlik eposlarida namoyon bo'ladi. Ingliz va o'zbek qahramonlik eposlari xalqning tarixiy, ma'naviy va axloqiy qadriyatlarini aks ettirib, avlodlar o'rtasida o'tib kelayotgan bebaho manbalardir. Ushbu eposlarda donishmandlik va tajribani ifodalovchi paremiologik birliklar – maqollar, matallar va hikmatli iboralar keng qo'llanadi. Bu birliklar asar qahramonlarining nutqiga tabiiylik va ta'sirchanlik baxsh etib, ularning fe'l-atvori va e'tiqodlarini yanada yorqinroq ochib beradi.

Ingliz eposlarida, jumladan, “Beowulf”, Qirol Artur afsonalari va “Robin Hood” qissalarida jasorat, sadoqat, adolat kabi tushunchalarni aks ettiruvchi maqollar uchrasa, o'zbek qahramonlik eposlari – “Alpomish”, “Go'ro'g'li” singari dostonlarda matonat, vatanparvarlik va do'stlikni ulug'lovchi hikmatli so'zlar keng qo'llanadi. Har ikkala adabiy an'anada ham paremiologik birliklar nafaqat badiiy bezak vositasi, balki xalqning dunyoqarashi, ma'naviy qadriyatlari va tarixiy tajribasining ifodasi sifatida xizmat qiladi.

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek qahramonlik eposlarida paremiologik birliklarning o'rni, ularning ma'no jihatdan o'xshash va farqli jihatlari tahlil qilinadi.

METODOLOGIYA.

Mazkur maqolada bugungi kunda keng mushohadalarga sabab bo'layotgan Qahramonlik eposlaridagi paremiologiya sohasi, badiiy asarlarda, jumladan dostonlarda maqollarning qo'llanish doirasi qiyoslash, izohlash va misol keltirish yo'li bilan ifodalangan bo'lib, bunda adabiyotlar tahlili sifatida bu soha asosida shakllangan monografiya, o'quv qo'llanma, to'plam va adabiyotlar material sifatida tahlil qilingan.

NATIJA.

O'zbek xalq dostonlari o'z mohiyatiga ko'ra turli mavzularda: 1. Qahramonlik dostonlari (“Alpomish”, “Kuntug'mish”); 2. Sarguzasht dostonlar (“Ravshan”, “Sabbai sayyor”); 3. Ishqiy dostonlar (“Layli va Majnun”); 4. Jangnoma dostonlar (“Jizzax qo'zg'aloni”); 5. Falsafiy dostonlar (“Hayrat ul-abror”); 6. Didaktik dostonlar (“Hibat ul-haqoyiq”) kabi turlarga bo'lib tahlil qilinadi. Dostonchilik eng qadimgi janr hisoblanganligidan tashqari, bugungi kunda ham bu janrda turli asarlar yaratilib, adabiyotimizning oltin fondidan o'rin egallamoqda. Misol tariqasida Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni”, Abdulla Oripovning “Jannat qidirganlar”, Omon Matjonning “Pahlavon Mahmud” kabi dostonlari shular jumlasidan hisoblanadi. Ammo bugungi kunda adabiyotimizda yaratilayotgan asarlar orasida dostonchilik namunalari avvalgidek salmoqli

¹ Po'latov Behzod Yakubovich, SamDCHTI o'qituvchisi

emas. Buning sabablariga qo'yidagilarni asos sifatida keltirishimiz mumkin: XIX asr dastavvali va XX asr o'rtalarida badiiy adabiyotda ko'plab janrlarning yuzaga kelganligi; XX asrga kelib adabiyot fondida roman janrining taraqqiylashuvi va mazkur janrga bo'lgan ahamiyat va e'tiborning ortib borganligini bevosita sabab sifatida keltirib o'tish maqsadga muvofiq. 20-asr o'zbek adabiyotida Dostonlar kamayishini roman janri rivoji bilan izohlash mumkin. Voqelikni afsona, asotirlar va ertaklar asosida bayon etib, bolalarga mo'ljallangan yirik she'riy asarlar yozishda ham doston janridan foydalaniladi.

Xuddi shunigdek ingliz xalq dostonlari ham quyidagi turlarga bo'linadi: 1. Qahramonlik eposlari (Heroic Epics). Bu turdagi eposlar jasorat, mardlik va qahramonlikni ulug'laydi. Ushbu dostonlarda asosiy qahramonlar odatda xalq himoyachisi bo'lib, yovuz kuchlarga, dushmanlarga qarshi kurashadilar. Misollar: "Beowulf" – Beovulfning Grendel va ajdarhoga qarshi kurashi tasvirlanadi. "The Battle of Maldon" – Angliyaning vikinglarga qarshi jangini aks ettiruvchi epik she'r. 2. Ritsarlik romanlari va afsonalar (Chivalric Romances & Legends). Bu toifa o'rta asrlarda keng tarqalgan bo'lib, ritsarlik g'oyalarini, sadoqat, sharaf va muhabbatni tarannum etadi. Bu eposlarda ritsarlar sirli mavjudotlar, sehr va adolat yo'lida kurashadilar. Misollar: Qirol Artur afsonalari (King Arthur and the Knights of the Round Table) – Artur va uning ritsarlari, Masalan: "Sir Gawain and the Green Knight". "Tristan va Izolda" – fojiali sevgi hikoyasi. 3. Ballada va xalq afsonalari (Ballads & Folklore Legends). Bu dostonlar odatda lirik va dramatik xarakterga ega bo'lib, xalq qahramonlari va ularning sarguzashtlarini aks ettiradi. Misollar: "Robin Hood" balladalari – xalq himoyachisi Robin Gudning boylarga qarshi kurashi. "Chevy Chase" – Angliya va Shotlandiya chegaralarida bo'lib o'tgan janglar haqida hikoya qiladi.

MUHOKAMA

Ingliz va o'zbek qahramonlik eposlarida paremiologik birliklar (maqollar, matallar, hikmatli so'zlar) muhim rol o'ynaydi. Ushbu birliklar qahramonlarning donoligini ifodalash, axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilish va hikoyaning asosiy g'oyalarini mustahkamlash uchun ishlatiladi. Izlanishlarimiz natijasida har ikkala xalqning qahramonlik eposlari na'munalarini o'rgangan holda qator paremiologik birliklarni qo'llanilganligini guvohi bo'ldik.

I. Ingliz qahramonlik eposlarida paremiologik birliklar qo'llanilishi

1. "Beowulf" eposida paremiologik birliklar

Eng mashhur qadimgi ingliz qahramonlik eposi – "Beowulf" da ko'plab hikmatli so'zlar va maqollar uchraydi. Masalan:

"Fate often spares the doomed man if his courage is good."

(Taqdir jasur odamni ko'pincha o'limdan asraydi.)

– Bu hikmatli ibora jasorat va qahramonlikning ahamiyatini ta'kidlaydi.

"Behavior that's admired is the path to power."

(Hurmatga sazovor bo'lgan xulq qudrat sari yo'ldir.)

– Bu gap shon-shuhratga erishish uchun ezgu fe'l-atvor muhimligini ko'rsatadi.

2. "King Arthur" afsonalarida paremiologik birliklar

Qirol Artur va uning ritsarlari haqidagi eposlarda ham paremiologik birliklar keng qo'llaniladi. Masalan:

"Might for right."

(Kuch – adolat uchun.)

– Ushbu ibora Qirol Artur va uning ritsarlari g'oyalariga asos bo'lgan.

"A knight is sworn to valor, his heart knows only virtue."

(Ritsar mardlikka qasamyod qiladi, uning yuragi faqat ezgulikni biladi.)

– Ritsarlik kodeksi va axloqiy qadriyatlarini ifodalovchi maqol.

3. "Robin Hood" eposida paremiologik birliklar

Robin Gud haqidagi afsonalarda ham ko'plab maqollar va hikmatli so'zlar mavjud:

"Steal from the rich, give to the poor."

(Boylardan olib, kambag'allarga ber.)

– Robin Gudning asosiy printsiplaridan biri.

"No man is free who is not master of himself."

(O'ziga egalik qilmagan odam erkin emas.)

– Ozodlik va o'zini anglash haqida donolik.

II. O'zbek qahramonlik eposlarida paremiologik birliklarning qo'llanilishi

O'zbek xalq og'zaki ijodi, ayniqsa, qahramonlik eposlari xalqning tarixiy tajribasi, urf-odatlar va axloqiy qadriyatlarini aks ettiruvchi bebaho manbalardir. Ushbu eposlarda xalq donoligini ifodalovchi paremiologik birliklar – maqollar, matallar va hikmatli iboralar keng qo'llanadi. Bunday birliklar asar qahramonlarining nutqiga tabiiylik baxsh etib, ularning xarakterini ochib berish va asarning asosiy g'oyalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

1. "Alpomish" eposida paremiologik birliklar

"Alpomish" – o'zbek xalqining eng mashhur qahramonlik eposi bo'lib, unda jasorat, sadoqat, vatanparvarlik, do'stlik va oilaviy qadriyatlar ulug'lanadi. Ushbu dostonida ko'plab maqollar uchraydi, masalan:

"Botir o'lsa – elga nom qoldirar."

(Jasur odam o'lsa ham, uning nomi xalq orasida abadiy qoladi.)

– Bu maqol qahramonlik va mardlikning abadiy qadriyat ekanini ifodalaydi.

"Ota-onaning duosi – farzandga qanot."

(Ota-onaning duosi farzandga kuch-quvvat baxsh etadi.)

– Eposda ota-onaga hurmat va duoning ahamiyati juda katta o'rin tutadi.

"Dushman oldida bosh egma, el oldida yuzing yorug' bo'lsin."

(Dushman oldida o'jiz bo'lma, xalq oldida obro'ying baland bo'lsin.)

– Bu ibora Alpomishning jasorat va qahramonlik tamoyillariga mos keladi.

2. "Go'ro'g'li" eposida paremiologik birliklar

"Go'ro'g'li" dostoni ham xalq donoligini aks ettiruvchi eng mashhur eposlardan biridir. Bu dostonning bosh qahramoni – Go'ro'g'li xalq himoyachisi, adolat timsoli sifatida tasvirlangan. Ushbu eposda quyidagi maqollar va matallar ishlatilgan:

"Yaxshi do'st – yelkadosh, yomon do'st – belga tosh."

(Yaxshi do'st suyanchiq bo'ladi, yomon do'st esa zarar keltiradi.)

– Go'ro'g'li va uning safdoshlarining do'stlik va sadoqat haqidagi tushunchalarini aks ettiradi.

"Botirlik – yurakda, kuch – bilakda."

(Qahramonlik jasoratdan, kuch esa jismoniy qudratdan kelib chiqadi.)

– Bu maqol epos qahramonlarining jasorat va kuchga bo'lgan munosabatini ko'rsatadi.

"Adolat – oltindan qadrli."

(Adolat har qanday boylikdan ustundir.)

– Ushbu ibora Go'ro'g'lining adolatparvar qahramon ekanini ta'kidlaydi.

3. "Rustamxon" eposida paremiologik birliklar

"Rustamxon" dostoni ham qahramonlik, vatanparvarlik va jasorat mavzulariga bag'ishlangan bo'lib, unda ham ko'plab maqollar uchraydi:

"Yurt tinch – el farovon."

(Agar yurt osoyishta bo'lsa, xalq farovon yashaydi.)

– Ushbu ibora eposning asosiy g'oyalaridan biri bo'lib, tinchlikning muhimligini ifodalaydi.

"Er yigitning so'zi – qalqoni."

(Mard odamning so'zi uning himoyasi hisoblanadi.)

– Rustamxonning sadoqat va vafodorlikka asoslangan xarakterini ochib beradi.

XULOSA

Ingliz va o'zbek qahramonlik eposlarida paremiologik birliklar muhim badiiy va ma'naviy vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu maqollar, matallar va hikmatli iboralar asar qahramonlarining xarakterini ochib berish, xalqning tarixiy tajribasi va axloqiy qadriyatlarini aks ettirish hamda eposning asosiy g'oyalarini mustahkamlash uchun qo'llaniladi.

Ingliz qahramonlik eposlarida, xususan "Beowulf", Qirol Artur afsonalari va "Robin Hood" qissalarida jasorat, adolat, sadoqat kabi tushunchalarni ifodalovchi maqollar va hikmatli iboralar uchraydi. Bu birliklar asosan ritsarlik, vatanparvarlik va qahramonlik tamoyillarini targ'ib qiladi.

O'zbek qahramonlik eposlari – "Alpomish", "Go'ro'g'li" va "Rustamxon" dostonlarida esa matonat, vatanparvarlik, oilaga sadoqat va do'stlikni ulug'lovchi maqollar keng qo'llanadi. Ushbu birliklar orqali xalqning urf-odatlar, milliy qadriyatlari va hayotiy tajribasi aks ettiriladi.

Har ikki xalq eposlarida paremiologik birliklarning qo'llanilishi ta'lim-tarbiyaviy, badiiy-bezak va g'oyaviy-ma'naviy ahamiyat kasb etib, eposlarning xalq og'zaki ijodida tutgan o'rnini

yanada mustahkamlaydi. Shu sababli, ingliz va o'zbek qahramonlik eposlari faqat tarixiy yodgorlik bo'lib qolmay, balki xalq donoligini ifodalovchi bebaho manbalar sifatida ham qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Alpomish – O'zbek xalq qahramonlik dostoni / M. Jo'rayev tahriri ostida. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2009. – 352 bet.
- [2]. B. Jo'rayeva "O'zbek xalq maqollari shakllanishining lingvistik asoslari" T-2018.
- [3]. Beowulf: A New Translation / Seamus Heaney. – London: Faber & Faber, 1999. – 213 bet.
- [4]. Go'ro'g'li dostonlari / H. Boltayev. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017. – 276 bet.
- [5]. King Arthur and His Knights: Selected Tales / Thomas Malory. – New York: Oxford University Press, 2008. – 368 bet.
- [6]. O. Madayev, T. Sobitova "Xalq og'zaki poetik ijodi" Sharq-2010.
- [7]. O'zbek xalq qahramonlik eposlari / T. Qahhorov, H. Jabborov. – Toshkent: Fan, 2015. – 290 bet.
- [8]. Жирмунский В.М. Сравнительное литературоведение: Восток и запад. – Ленинград: Наука, 1979
- [9]. Сулаймонова Ф. Шарқ ва ғарб. – Тошкент: Ўзбекистон, 1997.
- [10]. Muqaddas, A. "Impact of Speech Disorders on the Mastery of the Foreign Language." European journal of innovation in nonformal education 1.2 (2021): 132-134.
- [11]. Iskandarovich A. S. Toponyms, their classification and types //Евразийский научный журнал. – 2021. – №. 3. – С. 27-28.
- [12]. Бегматов К. Олий таълим муассасаларида немис тилини иккинчи чет тили сифатида ўқитиш //Современные лингвистические исследования: зарубежный опыт, перспективные исследования и инновационные методы преподавания языков. – 2022. – №. 1. – С. 265-266.